

UBAYDI ZOKONIY HAJVIY JANRI ASOSCHISI

Xikmatulloyev Siyovush Jumanazar o'g'li

+998999713642

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

Tojik tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Quchqorov Hoshimjon Hasanzoda

CHDPU o'zbek adabiyotshunosligi kafedrası o'qituvchisi

ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received: 20.10.2026

Revised: 21.10.2026

Accepted: 22.10.2026

КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:

adabiyot, qalam, latifa,
asar, misra, hajviy, janr,
kitob, ijod, qog'oz, bilim,
yozuvchi, shoir..

АННОТАЦИЯ:

Ushbu maqola barcha sevib ardoqlagan fors-tojik shoiri Ubayd Zokoniyni hayoti hamda hajvi ijodlariga bag'ishlanadi. Ubaydi Zokoni o'z davrining eng o'tkir tilga ega bo'lgan shoiralaridan biri hisoblanadi. Uning asarlari hajviya va yumorga boy. U ko'pincha o'z davrining illatlarini, boylar va amaldorlarning xatti-harakatlarini, riyokorlik va johillikni fosh etgan. Uning asarlarida ijtimoiy adolatsizlik va tengsizlikka qarshi norozilik ohanglari yaqqol seziladi.

Buyuk fors shoiri va yozuvchisi Nizomiddin Ubaydi Zokoni hajviy janrining asoschisidir. Ubaydi Zokoni 1270 yil Zokoni qishlog'ida, hozirgi Eronning Qazvin shahrida tavallud topgan. Uning yaxshi ta'lim olgani, arab va fors tillarini mukammal bilgani, adabiyot va ilmlardan xabardor bo'lgani asarlaridan ma'lum. Mukammal savodxonlik: Uning asarlari, ayniqsa "Mush va Gurba" dostoni o'zining ravonligi, badiiy mahorati va boy tili bilan ajralib turadi. Bu, albatta, uning yaxshi ta'lim olganidan dalolat beradi. U arab va fors tillarini mukammal bilgani, she'riyat va adabiyotning turli janrlaridan xabardor bo'lgani uning asarlaridan yaqqol ko'rinadi.

Ubaydi Zokoni asarlarida Qur'on va hadislardan iqtiboslar keltiriladi. Bu uning diniy ta'lim olganidan ham dalolat beradi. U islomiy ilmlarni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi mumkin.

Ubaydi Zokoni ijodida klassik fors adabiyoti, xususan Sa'diy va Hofiz ijodiga xos ta'sirlarni sezish mumkin. Bundan tashqari, u o'z asarlarida o'z davri falsafiy qarashlaridan ham foydalangan. Bu uning adabiyot va falsafa sohasida ham bilimdon bo'lganini ko'rsatadi.

Uning "Mush va Gurba" kabi asarlari o'sha davr jamiyatining illatlari, siyosiy vaziyat va turli ijtimoiy tabaqalar haqida chuqur bilimga ega ekanligini ko'rsatadi. U o'z davridagi ijtimoiy hayotni yaxshi o'rgangan va unga o'zining tanqidiy nigohini bildirgan.

Ubaydi Zokoni, birinchi navbatda, shoir sifatida tanilgan. U hajviy dostonlar ("Mush va Gurba"), g'azallar, ruboiylar va boshqa she'riy asarlar yaratgan. Uning she'rlari o'tkir hajvga, ijtimoiy tanqidga va o'ziga xos uslubga ega. U o'z asarlarida zamonasining illatlarini, adolatsizliklarni, amaldorlarning riyokorligini fosh etgan. U bir qator nasriy asarlar ham yozgan. Bularga "Risoi Dilkusho" ("Ko'ngil ochuvchi risola") kabi asarlar kiradi. Bu asarlarda u o'zining fikrlarini, latifalar, hikoyalar va hazillar orqali ifodalagan. Ubaydi Zokoni o'z davrining o'tkir tanqidchisi bo'lgan. U jamiyatdagi adolatsizliklarni, amaldorlar va boylarning xatti-harakatlarini o'z asarlarida ochiqdan-ochiq tanqid qilgan. Uning asarlari ijtimoiy norozilik va adolat istagi bilan yo'g'rilgan. Ubaydi Zokoni o'zining o'tkir hajviy asarlari orqali jamiyat fikrini shakllantirishga harakat qilgan. U xalqni zulmga qarshi kurashishga va adolat uchun harakat qilishga undagan. Ba'zi taxminlarga ko'ra, Ubaydi Zokoni o'z hayoti davomida turli davlat mansablarida ishlagan bo'lishi mumkin. U mansabda ishlasa ham, o'zining adabiy faoliyatini davom ettirgan va jamiyatdagi nuqsonlarni tanqid qilgan. Ubaydi Zokoni adabiyot va ilm bilan faol shug'ullangan. Uning asarlaridagi ma'lumotlar va adabiy mahorati uning yaxshi ta'lim olganidan dalolat beradi. U o'z davrining ziyolilaridan biri bo'lgan. XIV asr o'rtalarida Eron hududida ijtimoiy-siyosiy beqarorlik va zulm hukm surgan. Ubaydi Zokoni bu vaziyatga befarq bo'lmagan va o'z asarlari orqali ushbu adolatsizliklarga qarshi chiqqan. Ubaydi Zokoni o'z davrining adabiy muhitida shakllangan va klassik fors adabiyoti an'alarini davom ettirgan. U Sa'diy, Hofiz va boshqa mashhur shoirlar ijodidan ilhomlangan.

Ubaydi Zokoni o'tkir zehni, jasurligi va ijtimoiy adolatsizliklarga befarq bo'lmashligi uning faoliyatida muhim rol o'ynagan. U o'z fikrlarini ochiq va halol tarzda ifodalashdan qo'rqmagan. Uning hayotining so'nggi yillarida ham davlatdagi adolatsizlik, amaldorlar va boylarning riyokorligi, zulm va ijtimoiy tengsizlik davom etgan. Ubaydi Zokoni, o'zining tanqidiy ruhini saqlagan holda, ushbu vaziyatdan chuqur norozi bo'lgani aniq. U, ehtimol, o'zining asarlari orqali bu norozilikni yana-da ochiqroq ifodalagan.

"Mush va Gurba" (Mushuk va Sichqon) - Ubaydi Zokoni o'zining eng mashhur hajviy dostoni bo'lib, u fors-tojik adabiyotida o'ziga xos o'rin egallaydi. Bu asar o'zining o'tkir hajvi, allegorik tasviri va jamiyatdagi illatlarni fosh qilishi bilan mashhur. Keling, ushbu asar haqida batafsilroq ma'lumot beraylik:

"Mush va Gurba" dostonida mushuklar va sichqonlar o'rtasidagi munosabatlar orqali o'sha davr jamiyatidagi ijtimoiy-siyosiy muammolar allegorik tarzda tasvirlangan. Asarning asosiy syujeti quyidagicha:

Mushuklar hukmronligi: Asarda mushuklar kuchli va boy tabaqani, amaldorlarni va hukmron sinfni ifodalaydi. Ular jamiyatda hukmronlik qiladi, sichqonlarga nisbatan zulm

o'tkazadi, ularning mol-mulkini tortib oladi va ularga ozor beradi. Mushuklar ochko'z, riyokor va zolim qilib ko'rsatiladi.

Sichqonlar jabri: Sichqonlar esa xalq ommasini, oddiy fuqarolarni va jabrdiydalarni ifodalaydi. Ular zaif, kambag'al va mushuklar zulmi ostida yashaydi. Sichqonlar o'z haqqini talab qilishga harakat qiladi, ammo ko'pincha muvaffaqiyatsizlikka uchraydi.

"Adolat" izlash: Sichqonlar mushuklar zulmidan qutulish uchun adolat izlab turli hayvonlarga murojaat qiladi. Ammo, bu hayvonlar ham o'z navbatida mushuklar bilan til biriktirgan bo'lib chiqadi. Bu esa asarda o'sha davrdagi adolatsizlik tizimini va riyokor amaldorlarni fosh etadi.

O'tkir hajv: Asarning asosiy xususiyati o'tkir hajvga boyligi bilan ajralib turadi. Ubaydi Zokoniylar jamiyatdagi illatlarni va amaldorlarning xatti-harakatlarini keskin tanqid qiladi va kulgili vaziyatlarga solib ko'rsatadi.

Yakun: Asarning yakuni bir oz noaniq. Sichqonlar mushuklar zulmidan to'liq qutulmaydi va ularning ahvoli o'zgarmaydi. Bu orqali shoir ijtimoiy muammolarning oson yechilmasligini va o'sha davrdagi vaziyatning yomonligini ko'rsatadi.

Asarning xususiyatlari:

Allegoriya: "Mush va Gurba" asari allegorik xarakterga ega. Unda mushuklar va sichqonlar orqali jamiyatdagi ikki qarama-qarshi tabaqa - hukmron sinf va jabrdiyda xalq tasvirlanadi. Bu usul orqali shoir o'z davrining ijtimoiy-siyosiy muammolarini ochiqdan-ochiq aytmasdan, ramziy tarzda ifodalaydi.

Hajviy ruh: Asar o'tkir hajvga to'la. Ubaydi Zokoniylar jamiyatdagi illatlarni, amaldorlarning ochko'zligini, riyokorligini va adolatsizligini keskin tanqid qiladi. Hajv orqali u o'quvchini kuldirish bilan birga, o'ylashga va xulosa chiqarishga majbur qiladi.

Oddiy til: Asar oddiy va tushunarli tilda yozilgan. Bu esa uning xalq orasida mashhur bo'lishiga yordam bergan. Ubaydi Zokoniylar o'z fikrlarini oddiy so'zlar va obrazlar orqali ifodalagan.

Ijtimoiy tanqid: "Mush va Gurba" asari, asosan, ijtimoiy tanqidga yo'naltirilgan. U o'z davrining siyosiy va ijtimoiy hayotini tanqid ostiga oladi, adolatsizlik va zulmga qarshi chiqadi. Bu esa asarning dolzarbligini bugungi kungacha saqlab qolishiga xizmat qiladi.

Yumor elementlari: Asarda hajv bilan birga yumor elementlari ham uchraydi. Ba'zi vaziyatlar va personajlar o'quvchida kulgi uyg'otadi. Bu esa asarni o'qishli va qiziqarli qiladi.

"Mush va Gurba" Ubaydi Zokoniylarning eng mashhur asari sifatida fors-tojik adabiyotida o'ziga xos o'rin egallaydi. Bu asar nafaqat o'sha davr uchun, balki bugungi kun uchun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Asar o'zining badiiy mahorati, allegorik tasviri va o'tkir hajvi bilan adabiy jihatdan qimmatli hisoblanadi. Asar jamiyatdagi illatlarni fosh etadi, adolatsizlikka qarshi kurashga chorlaydi va xalq ongini o'stirishga xizmat qiladi. Asar o'sha davrning ijtimoiy-siyosiy hayotini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

"Risolai Dilkusho" (Ko'ngil ochuvchi risola) - bu Ubaydi Zokoniylarning mashhur nasriy asari bo'lib, u hikoyalar, latifalar, hazillar va turli kuzatishlardan iboratdir. Asar o'zining o'tkir

tili, yumori va ijtimoiy tanqidi bilan ajralib turadi. Keling, bu asar haqida batafsilroq ma'lumot beraylik:

"Risolai Dilkusho" asari tartibli syujetga ega emas. Bu asar ko'proq kichik hajmli hikoyalar, latifalar va hazillarning to'plami, majmuasi deyish mumkin. Asarda Ubaydi Zokoni o'z davri hayotidan turli voqealar va lavhalarni tasvirlaydi, jamiyatdagi illatlarni, odamlarning ahmoqliklarini va riyokorligini tanqid qiladi.

Asarni quyidagicha tasniflash mumkin:

Hazil va latifalar: Asarning asosiy qismini qisqa, hajviy va kulguli hikoyalar tashkil etadi. Ubaydi Zokoni bu hikoyalar orqali o'z davridagi odamlarning xarakterini, axloqini va o'zaro munosabatlarini tasvirlaydi. Bu latifalarning ko'pchiligi o'tkir hajvga va yumorga boy.

Tanqidiy kuzatuvlar: Asarda Ubaydi Zokoni o'z davridagi voqealarga va odamlarga nisbatan o'zining tanqidiy fikrlarini bildirgan. U jamiyatdagi adolatsizliklarni, mansabdorlarning riyokorligini, boylarning ochko'zligini va johillikni fosh etadi. Uning kuzatuvlari o'tkir va keskin bo'lib, o'quvchini o'ylashga majbur qiladi.

Hikoyalar: Asarda bir nechta o'ziga xos hikoyalar ham mavjud. Bu hikoyalar ham, asosan, o'sha davrning ijtimoiy hayotini aks ettirgan. Hikoyalarda turli xil odamlarning hayoti va munosabatlari, hamda ba'zi ijtimoiy muammolar tasvirlangan.

Pand-nasihatlar: Asarda ba'zi joylarda Ubaydi Zokoni pand-nasihatlar beradi. U insonlarni yaxshi axloqli bo'lishga, yolg'on gapirmaslikka, ochko'z bo'lmaslikka va adolatli bo'lishga chaqiradi.

Asarning xususiyatlari:

Yumor va hajv: "Risolai Dilkusho" asari o'zining yumori va hajvi bilan ajralib turadi. Ubaydi Zokoni kulgi orqali o'quvchini o'ylashga va xulosa chiqarishga majbur qiladi. Uning hazillari hamisha o'tkir va keskin bo'lib, jamiyatdagi illatlarni fosh etishga qaratilgan.

Ijtimoiy tanqid: Asar ijtimoiy tanqidga boy. Ubaydi Zokoni o'z davrining ijtimoiy-siyosiy hayotini, amaldorlarning xatti-harakatlarini, boylarning riyokorligini va xalqning ahvolini tanqid qiladi. Uning tanqidi keskin va halol bo'lib, o'quvchini befarq qoldirmaydi.

Oddiy til: Asar oddiy va tushunarli tilda yozilgan. Bu esa uning xalq orasida mashhur bo'lishiga yordam bergan. Ubaydi Zokoni o'z fikrlarini oddiy so'zlar va obrazlar orqali ifodalagan.

Ko'ngil ochar xususiyati: Asar o'zining latifalari, hazillari va qiziqarli hikoyalari bilan o'quvchining ko'nglini ochishga xizmat qiladi. U o'quvchiga bir vaqtning o'zida kulgi va o'y-fikr beradi.

Kichik hajmli: Asar o'zining kichik hajmi va qisqa-qisqa hikoyalardan iboratligi bilan o'qishga qulaydir. Bu esa uni keng ommaga tarqalishiga sabab bo'lgan.

"Risolai Dilkusho" Ubaydi Zokoni ijodida muhim o'rin egallaydi. Bu asar nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi kun uchun ham dolzarbligini saqlab qolgan. Asar o'zining badiiy mahorati, yumori va o'tkir tili bilan adabiy jihatdan qimmatli hisoblanadi. Asar jamiyatdagi illatlarni fosh etadi, adolatsizlikka qarshi kurashga chaqiradi va xalq ongini o'stirishga xizmat

qiladi. Asar o'sha davrning ijtimoiy-siyosiy hayotini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. "Risolai Dilkusho" Ubaydi Zokoniyning o'ziga xos nasriy asari bo'lib, unda hikoyalar, latifalar, hazillar va turli kuzatishlar o'z aksini topgan. Asar o'zining o'tkir tili, yumori va ijtimoiy tanqidi bilan ajralib turadi. Bu asar nafaqat ko'ngil ochishga, balki o'ylashga va jamiyatdagi illatlarga qarshi kurashishga undaydi. "Risolai Dilkusho" Ubaydi Zokoniyning ijodiy merosida muhim o'rin egallaydi. "Mush va Gurba" Ubaydi Zokoniyning eng mashhur asari bo'lib, o'zining o'tkir hajvi, allegorik tasviri va ijtimoiy tanqidiga boyligi bilan ajralib turadi. Bu asar nafaqat o'sha davr uchun, balki bugungi kun uchun ham dolzarb bo'lib, o'quvchilarni o'ylashga va jamiyatni yaxshilashga chorlaydi.

Ubaydi Zokoniyni o'z davrining o'tkir tanqidchisi, iste'dodli shoir va yozuvchi bo'lgan. Uning asarlari nafaqat o'sha davrning ijtimoiy-siyosiy hayotini aks ettirgan, balki bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning hajviy asarlari o'quvchilarni o'ylashga, jamiyatdagi illatlarga qarshi kurashishga undaydi. Ubaydi Zokoniyni o'z ijodi bilan fors-tojik adabiyotida o'chmas iz qoldirgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ubaydi Zokoniyni, "Bo'g'i dilkusho", Душанбе., 2020.
2. Ubaydi Zokoniyni, "Куллиёти мунтахаб", Душанбе., 1963.
3. Ubaydi Zokoniyni "Мушу гурба", Душанбе., 2006.
4. Ubaydi Zokoniyni "Рисолаи дилкушо", Душанбе., 1991.
5. Ubaydi Zokoniyni "Ҳикояти латиф", Душанбе., 1990.